

57. Інтерв'ю з Ковалем Р. М., 1959 р. нар., м. Горлівка, Донецька обл. Запис 18.02.2010, м. Київ, інтерв'юєр Островський В. В. / В. В. Островський // Особистий архів Островського В. В. – Ф 1. Суспільно-політична діяльність Зіновія Красівського (1929–1991). – Оп. 1. – Спр. Усноісторичні матеріали. – 4 арк.
58. Інтерв'ю з Меленем М. О., 1929 р. нар., с. Фалиш, Стрийський р-н, Львівська обл. Запис 03.02.2000, м. Моршин, Львівська обл., інтерв'юєр Овсієнко В. В. [Електронний ресурс] / В. В. Овсієнко // Web-сайт / Харківська правозахисна група / Дисидентський рух. – Режим доступу : <http://archive.khpg.org/index.php?id=1131630150>. – Назва з титул. екрану.
59. Соколівська Л. «Україно, дозволь за тебе вмерти...» (репортаж з похорону) / Л. Соколівська // Українські проблеми. Політичний журнал. – 1991. – Ч. 2. – С. 9–12.

Островский В. В. Участие Зиновия Красивского в процессе легализации и утверждения Украинской греко-католической церкви

Статья рассматривает религиозные проявления общественно-политической деятельности представителя украинского националистического движения: повстанца, диссидента, правозащитника, литератора Зиновия Красивского (1929–1991). Впервые обобщенные разнородные исторические источники: архивные материалы, свидетельства очевидцев, работы ученых раскрывают факты участия украинского националиста в процессе легализации и утверждения Украинской греко-католической церкви. В частности, детализированы усилия З. Красивского, которые он прилагал для защиты прав верующих УГКЦ во время ее подпольного существования и отмены решения Львовского собора 1946 г. Подробно представлены проявления созидательной деятельности Зиновия Красивского с целью возрождения и достойного существования греко-католической церковной организации в независимой Украине.

Ключевые слова: Зиновий Красивский, украинский национализм, украинское движение сопротивления, Украинская греко-католическая церковь.

Ostrovskiy V. V. Participation of Zinovi Krasivskiy in the process of legalization and establishment of the Ukrainian Byzantine-rite Catholic Church

The article deals with the problem of the religious displays of social and political activity of the representative of the Ukrainian nationalistic movement: insurgent, dissident, human rights activist, man of letters Zinovi Krasivskiy (1929–1991).

Firstly, historical sources of different forms were used in the article: archival materials, eyewitness accounts, works of scientists. They reconstruct the facts of activities of Zinovi Krasivskiy in the process of legalization and establishment of the Ukrainian Byzantine-rite Catholic Church. In particular, the article describes the efforts of Z. Krasivskiy that he put to protect the rights of believers of the Ukrainian Byzantine-rite Catholic Church during its secrete existence and to abolish the resolution of the Lviv Cathedral of 1946. The author presented in detail the creative activity of Z. Krasivskiy in order to revive the Ukrainian Byzantine-rite Catholic Church organization in independent Ukraine.

Keywords: Zinovi Krasivskiy, the Ukrainian nationalism, the Ukrainian oppositional movement, the Ukrainian Byzantine-rite Catholic Church.

УДК 94(477.83/.86):271:28

О. Д. Маслій

ЖІНОЧЕ ЧЕРНЕЦТВО ГАЛИЧИНИ В УМОВАХ ЛІКВІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ТА СТАЛІНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ (друга половина 1940-х – початок 1950-х рр.)

У статті досліджується ліквідація жіночих монастирів Української Греко-Католицької Церкви сталінським тоталітарним режимом на території західних областей Української РСР. Основну увагу приділено висвітленню ставлення державного керівництва СРСР до чернечих спільнот після насильницького «возз'єднання» УГКЦ з Російською Православною Церквою. Автор описує процес закриття монастирів, ув'язнення і заслання монахинь у тюрми і табори в останні роки сталінського керівництва.

Ключові слова: «возз'єднання», монастир, репресії, УГКЦ, черниці

У другій половині 1940-х – на початку 1950-х рр. прийшов час важких випробувань для Української Греко-Католицької Церкви (далі – УГКЦ). Сталінський партійно-тоталітарний режим спробував позбавити Церкву, яка впродовж століть відігравала важливу роль у громадському і духовному житті Галичини, найважливішого – права на існування. Протягом 1946–1989 рр. УГКЦ була, по суті, найбільшою нелегальною Церквою, водночас найчисленнішою в Радянському Союзі християнською спільнотою, представники якої, незважаючи на переслідування і заборони, зберігали відданість своїй релігійній конфесії, чинили опір радянській системі [1, с.4]. Складовою інституцією Церкви було чернецтво, яке своїми витоками на українських землях сягає ще XI ст. З утвердженням радянської влади, що пропагувала войовничий атеїзм, українське монашество зазнало репресій, ув'язнення і заслання.

У сучасній історичній науці окремі розвідки про ліквідацію чернечих спільнот у контексті історії Церкви зробили Олег Турій, Ярослав Глистюк, Богдан Боцюрків, Ярослав Стоцький, Ігор Андрухів, о. Петро

Кам'янський та деякі ін. [2; 3; 4; 5]. Процес закриття монастирів і репресій жіночого монашества частково висвітлювався в працях с. Серафими Сало, Ольги Кіс та о. Атанасія Великого [6; 7; 8]. Однак досі бракує комплексного аналізу ліквідації жіночих чернечих спільнот, що діяли на території Галичини до 1946 р. Головні відомості про ліквідацію і переслідування монашеских спільнот дізнаємося за матеріалами Державних архівів Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей. Крім того, важливу джерельну базу дослідження становлять архівні матеріали Інституту історії Церкви та Головного Архіву сестер Служебниць Непорочної Діви Марії в Римі, де збереглися спогади свідків важких часів гоніння та репресій.

Особливу увагу сталінського режиму після Другої світової війни привернула Галичина, зокрема Львівська, Тернопільська, Станіславська і Дрогобицька (в 1959 р. була включена до складу Львівської) області. По-перше, треба було «радянзувати», тобто інтегрувати в радянську систему всі політичні, наукові та правові інститути краю. По-друге, радянська влада була змушена аж до 1950-х рр. тримати на Західній Україні військові підрозділи, поки не був зламаний опір українського повстанського руху. Крім того, щоб закріпитися в Галичині, нова влада вважала за необхідне витіснити з публічного життя церковні та релігійні організації [3, с.405]. Для цього було необхідним вжити цілу низку заходів, адже Західна Україна відзначалася особливою концентрацією і великим розмаїттям релігійних спільнот, які в інших регіонах СРСР на той час не існували.

У 1944 р. провід УГКЦ зробив спробу досягнути певного компромісу з партійно-радянським керівництвом. З цієї метою Йосиф Сліпий, що став митрополитом 1 листопада 1944 р., після смерті свого попередника Андрея Шептицького, 17 грудня 1944 р. вислав до Москви офіційну делегацію на чолі з архимандритом Климентієм Шептицьким. Вона мала забезпечити УГКЦ можливості для легального існування в умовах післявоєнної відбудови [9, с.78]. Однак уже 15 березня 1945 р. Й. Сталін затвердив таємну інструкцію № 58, підготовлену головою Ради в справах Російської православної Церкви Г. Карповим, перший розділ якої мав характерну назву: «Заходи щодо відриву Греко-католицької (уніатської) церкви в СРСР від Ватикану і подальшого її приєднання до Російської православної церкви» [9, с.90-91].

Згідно з чітко окресленим планом дискредитації УГКЦ, НКГБ ретельно проводив збір тенденційної інформації про «співпрацю з фашистами» й «антирадянську діяльність» ієрархії та духовенства УГКЦ. Уночі з 11 на 12 квітня 1945 р. органи радянської служби безпеки заарештували митрополита Й. Сліпого та чотирьох єпископів: Микиту Будку, Миколая Чернецького, Григорія Хомишина та Івана Лятишевського [10, с.121]. Після арешту єпископату управління Церквою було передано в руки створеної наприкінці квітня 1945 р. «Ініціативної групи по возз'єднанню УГКЦ з Російською Православною Церквою», яку очолив о. Г. Костельник. До керівництва групи входили також о. Михайло Мельник – генеральний вікарій Перемишльської єпархії та о. Антоній Пельвецький, декан Гусятинський, представник Станіславської єпархії.

На так званому «Львівському соборі» 8–10 березня 1946 р., з погляду церковного права неканонічному (бо на ньому не було жодного греко-католицького єпископа), що був організований органами державної влади і НКДБ у співпраці з членами «Ініціативної групи», одностайно ухвалено рішення «відкинути постанови Берестейського собору 1596 р., зліквідувати унію, відірватися від Ватикану і повернутися до нашої батьківської святої православної віри і Російської Православної Церкви» [11, арк.30-31]. Отже, УГКЦ вважалася офіційно ліквідованою, а її парафії та вірні від цього часу були передані під опіку Російської Православної Церкви (далі – РПЦ) .

Сучасні дослідники виділяють кілька етапів процесу ліквідації чернечих спільнот на основі таємних інструкцій і розпоряджень представників різного рівня державних і партійних органів, а також спецслужб. Так, 22 січня 1945 р. єпископу УГКЦ у м. Станіславі Уповноважений у справах релігійних культів при Раді Народних Комісарів (далі – РНК) СРСР по Станіславській області висловив прохання через кілька днів, до 27 січня подати інформацію про монастирі, їхні матеріальні ресурси та кількість ченців [12, арк.6].

Із листа єпископського ординаріату «До Уповноваженого Ради у справах релігійних культів при РНК СРСР» під № 183 від 13 лютого 1945 р. дізнаємося про кількість монастирів та монахів УГКЦ на території Станіславської області. До ліквідації Церкви в 1946 р. тут працювали такі монашескі спільноти: сестри Чину святого Василя Великого (далі – ЧСВВ) – 79 монахинь, Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії (далі – ЗСНДМ) – 114 монахинь, Згромадження Сестер Милосердя святого Вінкентія (далі – ЗСМВ) – 20 монахинь, Згромадження Сестер Пресвятої Родина (далі – ЗСПР) – 13 монахинь, Згромадження Сестер Мироносиць (далі – ЗСМ) – 70 монахинь та Згромадження Сестер священномученика Йосафата (далі – ЗССЙ) – 5 монахинь [12, арк.2–5].

У Державному архіві Тернопільської області зберігається інформація про кількість жіночих монастирів УГКЦ. Так, на Тернопільщині станом на 1 жовтня 1945 р. діяли такі монашескі спільноти: сестри ЧСВВ, Згромадження сестер СНДМ, Згромадження сестер Пресвятої Родина, сестри Згромадження священномученика Йосафата та сестри Студійського уставу. Кількісно черниць УГКЦ на території Тернопільської області було близько 150 осіб [4, с.77]. Уповноважений у справах релігії у Львівській області П. Кучерявий доповідав, що на території області станом на 1 січня 1946 р. нараховувалося 38 жіночих монастирів, у яких проживало 776 монахинь [9, с.166].

Наступним кроком щодо ліквідації чернецтва УГКЦ було обкладання монастирів непосильним податковими тягарями, поступове обмеження площі угідь та конфіскація худоби, техніки й реманенту, відбирання житлових і господарських приміщень під різними приводами. Посилення морального тиску на провідників чернечих згромаджень здійснювалося представниками державних органів із застосуванням судово-адміністративних методів «переконання» (арештів, затримань, допитів, штрафів) [2, с.366]. Про це, зокрема, довідуємося з доповідної записки уповноваженого в справах релігійних культів у Львівській області П. Кучерявого, у якій рекомендувалося скоротити для монахинь розмір житлової площі на особу так само, як і розміри належних монастирям земельних, городніх та садових наділів, зобов'язати їх регулярно

сплачувати державні натуральні та грошові податки. Крім того, запропоновано усунути настоятелів з існуючих монастирських «гетто» [9, с.167].

Переслідування монахинь відбувалося по-різному. Одні ставали жертвами арештів, інші – постійного тероризування під час допитів. Також, було націоналізовано монастирські будинки та з наказу «уповноваженого» в справах релігійних культів обкладено податками. За свій монастир у м. Жовква Львівської області сестри ЗСНДМ з 1944 р. були змушені сплачувати щорічно податок у сумі 10 тисяч карбованців на рік. Із спогадів с. Модести Фірманюк довідуємося, що «сестри, як могли, збирали гроші, щоб платити податок за будинок, випродували всі цінні речі, що мали». Так тривало два роки, але це не допомогло. До їхнього будинку, що мав 14 кімнат, поселили військових, які повернулися з фронту [7, с.77]. Це був лише початок довголітнього тиску проти сестер і їхньої боротьби за право мешкати у своєму домі.

Значно посилювався терор на чернечі спільноти напередодні псевдособору у березні 1946 р. Начальник Управління Народного комісаріату державної безпеки (далі – УНКДБ) Львівської області генерал-лейтенант О. Воронін, повідомляв першому секретареві обкому партії А. Грушецькому, що «монастирі Греко-католицької церкви виступили проти возз'єднання, нами заплановано заходи з переселенням монахів та монашок з таким розрахунком, щоб у Львівській області створити по одному монастирю кожного ордену» [9, с.121].

«Укрупнення» монастирів, перенесення чернечих домів з центру на периферію, з місць, де вони мали значну підтримку населення, до віддалених сіл (це дало б змогу зосередити монахинь кожного з чинів і згромаджень в одній обителі під наглядом органів держбезпеки), стало наступним кроком радянської влади щодо ліквідації чернецтва на початку 1946 р. Наприкінці березня 1946 р. облвиконком затвердив «План-проект переселення і злиття монастирів і монахів УГКЦ в Станіславській області», що мав проходити у два етапи. На першому було поставлено за ціль всіх черниць василіянок переселити у с. Підмихайлівці (Рогатинського району), сестер служебниць – у монастир по вул. Держинського, 94 (сучасна вул. Гетьмана Мазепи) у Станіславі. Жіночі монастирі в с. Гошеві Долинського району та с. Войнилові (сучасне селище Калуського району) залишилися тимчасово у своїх приміщеннях. На другому етапі передбачалося відправити всіх черниць на проживання до близьких родичів або поселити в будинках для перестарілих [5, с.312]. Приміщення монастирів планувалося використати для господарських потреб.

Ліквідація чернечих спільнот особливо швидкими темпами відбувалася в Тернопільській області. У доповідній записці уповноваженого Ради у справах релігійних культів у Тернопільській області І. Чирви своєму київському начальнику П. Вільховому за третій квартал 1946 р. в розділі «Про монастирі» наголошувалося: «Уніатських монастирів в області немає, тому ніяких повідомлень не чекайте» [13, арк.34]. В аналогічній записці за четвертий квартал 1946 р. сказано: «Діючих монастирів в області немає, є чернечі групи по 3–5 черниць, усього таких груп 26 із загальною кількістю черниць 117. Більшість із них працюють у різних організаціях, основним чином у лікувальних закладах» [4, с.78].

Як правило, чернецтво УГКЦ у період «возз'єднання» з православною Церквою чинило опір Львівському «собору» 1946 р. Так, уповноважений в справах РПЦ по Станіславській області запитував у листі голову Ради в справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР у Українській Радянській Соціалістичній Республіці (далі – УРСР) П. Ходченка, як він може реєструвати греко-католицьких ченців і черниць «православними», якщо всі «монашествующие» категорично відмовлялися «приймати православну віру і залишаються уніатами» [5, с.313]. Про це, зокрема, 3 жовтня 1945 р. писав о. Г. Костельник у листі до патріарха РПЦ Алексія, що «центром агітації проти «возз'єднання» залишаються монахи. Усі наші монаші чини, жіночі й чоловічі, стійко стоять за унію, і немає надії, щоб це змінилося» [9, с.127].

У чотирьох галицьких областях станом на 12 березня 1947 р. діяло 12 жіночих монастирів, у яких перебувало 214 монахинь. На території Львівської області сестри василіянки мали сім монастирів (12 монахинь), по одному монастиреві – сестри служебниці (35 монахинь), сестри милосердя св. Вінкентія (11 монахинь), сестри св. Йосафата (9 монахинь), сестри Пресвятої Родина (8 монахинь). У Станіславській області знаходилося шість жіночих монастирів (104 монахині), а в Дрогобицькій – залишилося лише два жіночих монастирі – один у самому Дрогобичі з 30 монахинями та другий – у Самборі, де перебувало 15 сестер служебниць [9, с.169].

Кількість чернечих обителей різко скоротилася впродовж двох років, починаючи з 1946 р., після насильницької ліквідації УГКЦ. Уже на 1949 р. у Львівській області діяло лише три монастирі, а в Станіславській – шість. Секретареві Центрального Комітету (далі – ЦК) Комуністичної Партії (більшовиків) України (далі – КП(б)У) М. Хрущову уповноважений при Раді у справах релігійних культів П. Вільховий 29 вересня того ж року, писав: «На сьогоднішній день на території УРСР УГКЦ з усіма її адміністративно-церковними органами повністю припинила своє існування, за винятком кількох греко-католицьких чоловічих та жіночих монастирів» [14, с.218]. З цього документу також дізнаємося, що на 1949 р. чернечі доми вже повністю були ліквідовані у Тернопільській та Дрогобицькій областях.

Після ліквідації УГКЦ усе майно, включаючи будівлі, що належали жіночим монастирям, було поступово націоналізовано, а сестер або відправлено на заслання, або ж примусово розігнано [9, с.123]. Так, жертвою репресій стала настоятелька василіанського монастиря в с. Підмихайлівцях мати Моніка Теодорович-Полянська, яку було заарештовано 27 листопада 1945 р., разом із іншими монахинями. Невдовзі сестер відпустили, а під слідством залишилися тільки мати Моніка, с. Дарія Свірська та с. Стефанія Млинарська [15, с.85]. Після дворічного слідчого процесу від 21 травня 1947 р. було винесено остаточний вирок за статтею 54-1 «А» – десять років позбавлення волі. Після суду Моніку Полянську перевезено на пересільний пункт львівської тюрми, звідки її відправили до Мордовії. Шестдесятичотирична монахиня прибула у виправно-трудова табори Дубравлагу (Мордовська Республіка) 17 березня 1949 р. Тут, у таборі суворого режиму для «ворогів народу», вона пішла з життя 26 грудня 1951 р. [6, с.351-354].

На десять років таборів і п'ять років позбавлення волі були засуджені дві інші черниці Підмихайлівського монастиря. Сестра Дарія Свірська свідчила: «Після допитів у тюрмі в Станіславові судив нас військовий трибунал «ОсобоеСовещание», засудили кожну на десять років... Засудили нас за політичною статтею, за те, що наш монастир бандерів обслуговував, що давали їм якусь там поміч...» [6, с.357]. Разом із с. Дарією було засуджено с. Стефанію Млинарську, на відміну від м. Моніки, своє покарання вони відбували в далекому Казахстані. Пізніше місце покарання для с. Дарії було змінено на Красноярський край у зв'язку з тим, що вона хрестила дітей. До Львова с. Млинарська повернулася тільки в 1952 р, а с. Д. Свірська – пізніше, уже після смерті Й. Сталіна [6, с.356-359].

Десять сестер василіянок було арештовано і заслано з монастирів Львова в табори Мордовії Забайкальського та Хабаровського краю. Ув'язнено було також сім монахинь із монастиря с. Словита Золочівського району [6, с.321-324, с.328-347, с.351-354].

У Станіславі в 1949 р. була арештована мати Йосифа Ісопенко ЧСВВ та засуджена за статтею 54 (пункт 10) з таким звинуваченням: «... Не прийняла з'єднання з Російською Православною Церквою у 1946 р., залишившись «активною прихильницею Ватикану...». Тому в 1950 р. мати Й. Ісопенко було засуджено на 10 років заслання в Кізіллаг Пермської області [6, с.347-351].

Арешти торкнулися й інших монаших спільнот. Так, у 1946 р. службою безпеки було затримано настоятельку монастиря сестер студиток Йосифу Олену Вітер [9, с.120]. Крім неї, було арештовано ще чотирьох сестер: с. Марію Ляхер, с. Крискентію (прізвище невідоме), с. Пахомію (прізвище невідоме) та с. Мануїлу (прізвище невідоме). Після тижневих допитів двох монахинь с. Марію і с. Крискентію відпустили, а інших сестер продовжували утримувати в тюрмі під слідством по вул. Лонцького (сучасна вул. С. Бандери) [16, с.8].

Черниць звинувачували в «антирадянській діяльності, ...зв'язаних з підпіллям ОУН і бандитськими угрупованнями УПА» [9, с.120]. Сестер студиток після слідства в тюрмі по вул. Лонцького були відправлено до Києва, а звідти – в тюрму м. Дніпропетровська. Остаточний вирок для Йосифи Вітер через те, що вона була ігуменою (настоятелькою) сестер студиток, був суворіший: 25 років у таборах суворого режиму в Мордовській Автономній РСР, де вона перебувала до 1954 р., а після амністії повернулася до Львова [16, с.9]. Усіх разом заарештованих та ув'язнених сестер Святопокровського монастиря з 1946 р. до 1950 р. було вісім [17, с.45-47].

У травні 1950 р. були арештовані с. Олімпія Біда, с. Лаврентія Гарасимів, с. Мокрина Малецька, с. ГлікеріяХодань та с. Арета Лях із Згромадження святого Йосифа Обручника Пречистої Діви Марії (далі – ЗСЙОПДМ). Архівні документи свідчать, що головною причиною арештус. Олімпії була її місіонерська діяльність. Сестра рішуче відмовилася прийняти насильне з'єднання ГКЦ з Російською Православною Церквою і продовжувала виконувати своє служіння серед католиків східного обряду. [18, с.151].

На період слідства черниці перебували в тюрмі м. Борислава, а після вироку відправлені в Сибір на спецпоселення із зазначенням – «навічно». На місце виселення в Харськ Молчанівського району Томської області РСФСР черниці прибули 12 червня 1952 р. [19, с.194-197]. Сестра Лаврентія під час свого ув'язнення була важкохворою (лежачою), але це не стало на перешкоді для органів державної влади, щоб відправити її на виселення в Томську область. Під час подорожі нею опікувалася с. Олімпія та добрі люди. Сестра Лаврентія та с. Олімпія померли в Харську 1952 р., де й похоронені [19, с.194-197; 20, с.4-5].

12 березня 1950 р. відбувся арешт черниць Гошівського монастиря Пресвятої Родини. Після довгих років застрашувань, ревізій, допитів чотири сестри були арештовані: с. Андрея Брошнівська (настоятелька ЗСПР), с. Ювеналія Говбан, с. Єремія Бойдунь та с. Веніаміна Марцинковська. На час слідства вони перебували в Коломийській тюрмі, а після вироку – виселені до далекого Сибіру назавжди, перевезені в Любанівськ Керенського району Пермської області [21, с.15-19]. На засланні черниці перебували до 1956 р., звідки повернулися вже після хрущовської амністії.

Згідно з даними Згромадження сестер служебниць, у Сибір було виселено 29 сестер, які на території Галичини мали більше як 100 монастирів та понад 500 членів. [8, с.437]. З архівних матеріалів Генеральної Курії сестер служебниць дізнаємося, що масові арешти сестер відбулися в 1950 р. Зокрема, в Сибір були вивезені черниці з Трускавця, Стрия, Самбора, Турки, Жидачева, Станіслава [22, с.554].

Сестри Згромадження св. Вінкентія на 1946 р. мали два монастирі, один у Львові, де працювали в Народній лікарні (30 сестер), інший – у Станіславі, де опікувалися дитячим будинком (10 сестер) [23, с.169]. Провід спільноти мала с. Єлисавета Аліція Поппе, уродженка Бельгії, мабуть, з огляду на це радянська влада не наважувалася ув'язнювати і відправляти на заслання сестер цієї спільноти. Лише на 10 місяців було арештовано с. Василю Березок за те, що вона «дала ліки бандерівцям» [24, с.5]. У Львові органи влади позбавили сестер їхнього монастиря, що був перетворений на третю міську лікарню. Протягом 1944–1954 рр. монахині цього монастиря були змушені п'ять разів змінити місце проживання. І лише після листа с. Єлисавети Поппе до бельгійського консула в Москві з проханням про допомогу спільнота в 1952 р. отримала будинок на вул. Куйбишева, 12/12А (сучасна вул. І. Огієнка), де колись була конюшня польської консисторії [25, с.3].

Представники чернечих спільнот неодноразово листовно зверталися до вищих органів влади з проханням по допомогу і захист. Так, з відповідною заявою 30 серпня 1946 р. звернулися до Й. Сталіна сестри василіянки у м. Станіславі. У їхньому проханні, зокрема, йшлося: «Сестри монахині василіянки у Станіславі дуже просять розглянути їхню справу та охоронити перед напастями. Більшу частину нашого будинку, а саме школу і гуртожиток ми відпустили на державні цілі (шпиталь, школа). Самі мешкаємо в монастирі, з якого нас щораз викидають і не дають спокійно проживати... Знаємо, що в Радянському Союзі є опіка й оборона для людей спокійних і нешкідливих, як це зазначено в Конституції СРСР...» [6, с.159].

Однак представники «народної влади», партійно-державний апарат зневажав право на свободу совісті й віросповідання. Чернечі спільноти, попри сталінські репресії, до кінця очікували гуманних та законних дій від радянської влади. Про це, зокрема, свідчать також кілька листів сестер Пресвятої Родини, написаних у

1947 р. Так, перший лист, автором якого була настоятелька Гошівського монастиря с. Клавдія Штаблява, до уповноваженого в релігійних справах п. Сердюченка в м. Станіславі, був написаний 29 травня 1947 р.. Настоятелька просила пояснення від органів державної влади про те, чому сестри мають залишити монастир в с. Гошів: «...Прошу ласкаво надати всі причини кожної сестри зосібна на письмі, задля котрої я маю сестер відпустити з монастиря. Якщо ті причини будуть слушні і справедливі, тоді я покійно виконаю усі Ваші зарядження...» [26, арк.24].

Подібного змісту лист був написаний 31 серпня цього ж року голові виконавчого Комітету Станіславської обласної ради депутатів трудящих п. Щербакову. Так, настоятелька с. Андрея Брошнівська зверталася з проханням «в'яснення деяких незрозумілих дій уповноваженого до справ релігії та Болехівського райвиконкому» [26, арк.32-34]. Потрібно було ще декілька місяців, щоб монахині остаточно позбавилися ілюзій, бо в атеїстичній державі з комуністичною партійно-тоталітарною ідеологією чернецтво було не потрібне. Арешти сестер, їхні ув'язнення та націоналізація монастирської власності – все це стало передумовами переходу монахинь до нелегального життя.

Завершальним етапом у ліквідації греко-католицьких монастирів стала націоналізація їхнього майна, розпорошення монахів і монахинь, переселення похилих віком та тяжкохворих осіб до будинків інвалідів, примусове повернення всіх працездатних ченців та черниць за місцем проживання до їхніх рідних. Повсюдна ліквідація монастирів у Галичині мала свої особливості. Заступник Голови Ради Міністрів УРСР Л. Корнієць підтримав запропонований Радою у справах релігійних культів при РМ СРСР в Українській РСР план ліквідації монастирів, але наказував, щоб «питання про ліквідацію кожного монастиря вирішувалося окремо» [5, с.319].

Вказівку з Москви розробити детальні заходи щодо остаточного закриття усіх греко-католицьких монастирів на території Галичини уповноважені ради у справах релігійних культів отримали на початку 1949 р. У грудні того ж року їм надійшов дозвіл на реалізацію розробленого плану [2, с.367-368].

Вигнання сестер з монастирів відбувалося в жорстокий спосіб. Сестра Маркія Башинська гадувала: «Прийшли озброєні військові, направили на нас дула автоматів і наказали вибратися геть. Хочете залишитися в Бережанах – виходьте з дому в тому, що на вас, нічого не беріть. Бо як надумаете що взяти, то зараз же в машину – і в Сибір» [7, с.53]. Сестра Леонтія Квасниківська про своє вигнання в 1950 р. писала, що їй поставили ультиматум: «Вибратися за 24 години». Чітку вказівку щодо залишення монастиря випереджувала пропозиція представників влади: «Підпишіть на православ'я, то ми вас лишимо і не будемо вас виганяти, будете так, як ви є, будете молитися» [16, с.11].

На території Станіславської області на початок 1950 р. знаходилося п'ять жіночих монастирів: сестер милосердя св. Вінкентія та сестер служебниць у Станіславі, сестер василіянок у с. Підмихайлівці та у с. Войнилові і один монастир сестер Пресвятої Родини в с. Гошів. Станіславський облвиконком 20 лютого 1950 р. прийняв нове рішення про «вільне поселення монахів» на теренах області, а головам райвиконкомів наказувалося «надати необхідну допомогу для працевлаштування монашествуючих». Щодо перестарілих і хворих монахів, то їх передбачалося «оформити в будинки перестарілих». Рішення про закриття існуючих монастирів було прийнято 8 березня цього ж року [5, с.319-320]. До кінця березня 1950 р. Всі монастирські приміщення були звільнені, хто не погоджувався, той був заарештований.

Отже, починаючи з відновлення радянської влади в 1944 р., почалися масові репресії проти УГКЦ, застрашування, арешти і заслання греко-католицьких священиків і монахів. Репресій зазнали не тільки єпископи, священики, а й представники усіх монаших спільнот спільно з мирянами. Ліквідація чернечого життя в Галичині відбувалася поетапно. Формально радянська влада після ліквідації УГКЦ в 1946 р. ставила перед чернечими спільнотами вимогу возз'єднання з РПЦ. Однак насправді для тоталітарного режиму було важливим придушення свободи і сумніння особистості методами тиску, насильства, репресій.

На території Тернопільської області в другій половині 1940-х – початку 1950-х рр. існували православні монастирі. На кінець 1948 р. тут нараховувалося 49 черниць і 139 ченців (Почаївська Лавра, Скит Почаївської Лаври, а також монастирі в Кременецькому, Шумському та Малозагаєцькому районах). У перші роки поширення православ'я в Тернопільській області центральна влада опікувалася цими монастирями до тієї пори, коли вела боротьбу проти УГКЦ, за приєднання греко-католиків до РПЦ. Але як тільки це завдання було виконано, радянський режим повів боротьбу вже й проти православних монастирів, так званих «розсадників» релігійного фанатизму [4, с. 88-89].

Таким чином, з поверненням радянської влади в Західну Україну наприкінці 1944 р. розпочався процес переслідування і ліквідації УГКЦ, складовою якого було закриття монастирів. Розпуск чернечих спільнот проходив у чотири етапи: 1) збір інформації про монастирі та кількість черниць (1945 р.); 2) обкладання монастирів непосильними податковими тягарями (1945-1946 рр.); 3) «укрупнення» монастирів (1946-1949 рр.) та 4) остаточна ліквідація (1949-1952 рр.). У Галичині останнім був ліквідований жіночий монастир у с. Суховоля Львівської області в 1952 р. Представники чернечих спільнот УГКЦ використовували усі можливі законні засоби, щоб врятувати свої монаші обителі: писали листи та звернення до вищих органів влади з проханням допомоги. Не допомогли сестрам навіть численні скарги партійним чиновникам з посиленням на сталінську конституцію 1936 р., що декларувала свободу віросповідання. Як засвідчують архівні матеріали, найбільш освічені та активні черниці зазнали тюремного ув'язнення, каторги та заслання в табори суворого режиму. Сестри, яким пощастило уникнути ув'язнення, були вигнані з монаших обителей та змушені вести світський спосіб життя, влаштуватися на роботу. Однак вони зуміли організуватися в невеликі підпільні спільноти і стати важливою структурною ланкою «катакомбної Церкви», але це питання виходить за хронологічні рамки статті.

Джерела та література

1. До світла Воскресіння крізь терни катакомб. Підпільна діяльність та легалізація Української Греко-Католицької Церкви. – [вид. 2-ге, випр. і доп.]. – Львів : Вид-во Українського Католицького ун-ту, 2014. – 84 с.
2. Глисюк Я. Греко-католицьке чернецтво в релігійному житті України, 1939-2001 роки / Ярослав Глисюк. Олег Турій // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. Інститут історії Церкви Львівської Богословської Академії. – Львів, 2001. – №3. – С. 360-376.
3. Брьокх К. «Цілком нормально, згідно з засадами свободи сумління, гарантованими Сталінською Конституцією»: Гоніння на релігію у сталінський період (1944-1953) / КатрінБрьокх // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. Львів : Видавництво Українського Католицького Університету. 2012. – №6. – С. 405-429.
4. Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946-1989 рр.) / ЯрославСтоцький. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – 432 с.
5. Андрухів І. О. Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кінці 30-х – 50-х роках ХХ ст.. Історико-Політологічний аналіз / І. О. Андрухів, о. П. Кам'янський. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2005. – 364 с.
6. Сало С. с, ЧСВВ. Провінція Пресвятої Тройці Сестер Чину Святого Василя Великого: нариси з історії / Серафима Сало. – Жовква : Місіонер, 2012. –Т.1. – 432 с.
7. Кіс О. Слугині Світла / Ольга Кіс. – Жовква : Місіонер, 2012. – 252 с.
8. Великий А. о, ЧСВВ. Історія Сестер Службниць (1892-1967) / Атанасій Г. Великий. – Рим, 1968. – 767 с.
9. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1989) / Богдан Боцюрків; [пер. з анг. Наталії Кочан, за ред. Олега Турія]. – Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. – 268 с.
10. Репресована Церква. Літопис ГолготиУкраїни.– Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1994.– Т. 2. – 530 с.
11. Державний архів Львівської області. Ф. Р-1332 Уполномоченныйсовета по деламрелигии при СМ СССР по Львовскойобласт 1946 р., оп. 1 спр. 3. Дело об объединении униатской церкви с православной 1946 р., 38 арк.
12. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). Ф. Р-388 Уповноважений Ради в справах релігійних культів при РМ СРСР по Івано-Франківській області, 1944-1989 рр. оп. 2 спр.31 Сведения и переписка о монастырях, ведомости о монахах и монашам греко и римо-католической церкви по Станиславскойобласти 1945-1946 рр., 66 арк.
13. Державний Архів Тернопільської Облaсті. Ф. 3239 Уполномоченный Совета по делам Русской православной церкви при СМ СССР по Тернопольской области 1945-1965 рр. оп. 2спр. 3. О монастырях 1946 р., 46 арк.
14. Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / [упорядкув. Володимир Сергійчук]. – К. : Дніпро, 2001. – 492 с.
15. Стеців-Тимчук У. П. Свічка в руках Христових / Уляна Петрівна Стеців-Тимчук. – Львів : Сполом, 2013. – 111 с.
16. Інтерв'ю з с. Леонтією (Анною Квасниківською) Студійський Устав, від 25.02.1993, м. Львів. Інтерв'юер: С. Смолюк // Архів Інституту Історії Церкви (далі – АІІЦ), П-1-1-113, с. 13
17. Гнатів Х. схм. Монахині Святопокровського монастиря – у советських тюрмах та на засланнях / схм. Хризантія Гнатів // Наш монастир. Тематичний збірник Святопокровського жіночого монастиря Студійського Уставу. – Львів, 1999. – № 11. – С. 45-47.
18. Маттеї Д. Україна – земля мучеників / ДжампаолоМаттеї; [пер. з італ. о. О. Лісовського]. – Жовква : Місіонер, 2014. – 194 с.
19. Жаровська О. Випробувані, як золото в горнилі / Оля Жаровська. – Львів, 2013.– Кн. І. – 211 с.
20. Інтерв'ю з с. Аретою (Анною Лях) ЗССІО, від 15.09.2000, м. Львів. Інтерв'юер: І. Недовіз // АІІЦ, П-1-1-1178, с. 12
21. Інтерв'ю з с. Веніаміною (ВолодимироюМарцінковською) ЗСПР, від 25.08.1994, м. Львів. Інтерв'юер: Л. Купчик // АІІЦ, П-1-1-525, с. 56
22. Головний Архів сестер Службниць Непорочної Діви Марії у Римі. Хроніка історії Згромадження сестер Службниць Пресвятої Непорочної Діви Марії, Том II 2102, 39. – 718 с.
23. Досвід життя жіночих чинів і згромаджень УГКЦ у підпіллі : матеріали конференції монашества УГКЦ (21-26 липня 2004 р.). – Львів : Свічадо, 2004. – 345 с.
24. Інтерв'ю з с. Онисимою (Марією Римик) ЗСМ святого Вінкентія, від 27.11.1998, м. Львів. Інтерв'юер: с. Августина Костерова // АІІЦ, П-1-1-908, с. 26
25. Інтерв'ю з с. Єремією (Іриною Побурин) ЗСМ святого Вінкентія, від 21.09.1992, м. Львів. Інтерв'юер: С. Смолюк // АІІЦ, П-1-1-40, с. 5
26. ДАІФО. Ф. Р-388 Уповноважений Ради в справах релігійних культів при РМ СРСР по Івано-Франківській області, 1944-1989 рр., оп.2 спр. 77. Матеріали об використанні здания бывшего женского греко-католического монастыря в с. Гошев Долинского района 1950., 46 арк.

Маслій О. Д. Женское монашество Галичины в условиях ликвидации УГКЦ и сталинских репрессий (вторая половина 1940-х – начало 1950-х гг.).

В статье исследуется ликвидация женских монастырей Украинской Греко-Католической Церкви сталинским тоталитарным режимом на территории западных областей Украинской ССР. Основное внимание уделено освещению отношения государственного руководства СССР к монашеским общинам после насильственного «воссоединения» УГКЦ с Русской Православной Церковью. Автор описывает процесс закрытия монастырей, заключения и ссылки монахинь в тюрьмы и лагеря в последние годы сталинского руководства.

Ключевые слова: «воссоединение», монастырь, репрессии, УГКЦ, монахини.

Masliy O. D. A woman monkhood of Galychina is in the conditions of liquidation of Ukrainian graeco-catholic church and Stalin repressions (the second half of 1940th – beginning of 1950th).

In this article is investigated liquidation of nunneries of Ukrainian Greco-catholic Church by the Stalin totalitarian mode on the territory of western areas of Ukraine. Basic attention is spared to illumination attitude of state guidance of the USSR toward greco-catholic monastic associations after the violent «reunion» of UGKC with Russian orthodoxy church. An author describes the process of closing of monasteries, conclusion and reference of nuns in prisons and camps in the second half of 1940th – at the beginning of 1950th.

Keywords: «reunion», monastery, repressions, Graeco-catholic Church, nuns.